

บทที่ ๕

สรุปผลวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่องความเชื่อในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษารูปแบบพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย ๒) ศึกษาความเชื่อ และความหมายเชิงพุทธจิตวิทยาที่ปรากฏ ในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทยและ ๓) เพื่อเสนอทางออกในการประยุกต์หลักจิตวิทยาเชิงพุทธต่อความเชื่อ ในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย เครื่องมือ ที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย นักวิชาการผู้มีความเชี่ยวชาญ พระภิกษุพระเกจิอาจารย์ โหราพรหมณ์ หมอครู ราชครูปราชญ์ชาวบ้านทางด้านพิธีกรรม ครูผู้ประกอบพิธีกรรม โหราจารย์เจ้าพิธี

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษารูปแบบวิธีระบบขั้นตอนในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย เพื่อศึกษาความเชื่อแรงจูงใจ และความหมายเชิงพุทธจิตวิทยาในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย เพื่อเสนอปัญหาอุปสรรค และทางออกในการประยุกต์หลักจิตวิทยาเชิงพุทธ ต่อความเชื่อในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลวิเคราะห์ข้อมูล และข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้และเพื่อการวิจัยครั้งต่อไปตามลำดับ ดังนี้

- ๕.๑) สรุปผลการวิจัย
- ๕.๒) อภิปรายผลการวิจัย
- ๕.๓) ข้อเสนอแนะการวิจัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ผลการสรุป จากเอกสารเกี่ยวข้องกับการไหว้ครูพบว่า การไหว้ครูของไทย มีเพื่อวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) แสดงถึงการยกย่องครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ในวิถีชีวิตของคนไทยถือว่าครูเป็นเสมือนแม่คนที่ ๒ ของศิษย์ ให้ความคิด ชี้ทางสว่างให้กับชีวิตและนอกจากนี้ครูยังเป็นผู้ให้วิชาความรู้ จึงได้กระทำพิธีแสดงถึงการยกย่องผู้มีพระคุณ ๒) แสดงถึงความกตัญญูทวดเทวีต่อครูบาอาจารย์ การแสดงถึงความกตัญญูทวดเทวีตาคุณ ถือเป็นคุณธรรมขั้นสูง ที่ผู้น้อยยอมแสดงต่อผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณ และความกตัญญู ที่มีต่อบุคคลนี้จะทำให้บุคคลนั้นประสบแต่ความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต ด้วยเพราะคุณธรรมขั้นสูง ขอนี้แน่นอน ๓) เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศล ด้วยการถวายเครื่องสักการะ พิธีกรรมแก่ปรมาจารย์ทั้งหลายทั้งปวง ที่มาประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ศิษย์ ๔) แสดงถึงประเพณีอันดีงามของไทย ซึ่งการไหว้ครูนี้ถือเป็นประเพณี ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทย ยากที่จะมีชาติอื่นเสมอเหมือน เพราะครูไทยสอนศิษย์ด้วยความรักทุ่มเทด้วยหัวใจของความเป็นครู มิใช่เพื่ออามิสสินจ้างจึงทำให้ศิษย์ และครูมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น สืบทอดเป็นประเพณีการไหว้ครูที่งดงาม ๕) เพื่อเป็นสิ่งเตือนสติให้ศิษย์ระลึกถึงครู อันเป็นเครื่องเตือนใจ ที่จะประพฤติแต่ในสิ่งที่ดีงาม อยู่ในศีลธรรมจรรยา ตั้งตนอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์

มีทั้งขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมไหว้ครูแบบพุทธศาสนาอย่างเดียว ที่มีขั้นตอนเช่นเดียวกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอื่นที่นิมนต์พระภิกษุในงานมงคล มีการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดพระพุทธรูป ถวายทานอุทิศส่วนบุญกุศลแล้วตามด้วย การไหว้ครูตามวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป แสดงถึงการยกย่องครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ แสดงถึงความกตัญญูต่องานที่ต่อครูบาอาจารย์ ที่ผู้น้อยยอมแสดงต่อผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณแสดงถึงความเคารพในทรัพย์สินทางปัญญาแก่ครูผู้สอน ว่าศิษย์ได้รับความรู้ การอบรมสั่งสอน และเป็นคนดีของสังคมได้ด้วยเพราะภูมิปัญญาของคุณครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแสดงถึงประเพณีอันดีงามของไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น สืบทอดเป็นประเพณีการไหว้ครูทั้งดงามอุปกรณ์ และสิ่งของ ที่ต้องใช้ตามขั้นตอนเครื่องใช้สำหรับพิธีสงฆ์มีโต๊ะหมู่บูชา เสื่อยาวสำหรับปูรองอาสนะพระ, อาสนะพระ ๙ ชุดกาน้ำร้อน เขี่ยอกน้ำเย็น แก้วพร้อมจานรอง ถ้วยน้ำชา กระโถน กระดาษเช็ดมือบาตรพร้อมธารองบาตร ปิ่นโต กระถางธูป แจกันดอกไม้ ครอบน้ำมนต์ บรรจุน้ำสะอาด เทียนขี้ผึ้งแท่นัก๑บาท ไล่ ๓๒ เส้น เทียนฉนวน พร้อมเชิงเทียน ไม้ขีดไฟสายสิญจน์ ๑ กลุ่มสำหรับวางรอบฐานพระประธานและรอบปริณชิตพิธี และพานรองสายสิญจน์ อุปกรณ์เฉพาะพิธีไหว้ครูต่างเช่นไหว้ครูนักเรียนนักศึกษา ไหว้ครูสามัญ ประกอบด้วยดอกมะเขือ หญ้าแพรก ดอกเข็ม ข้าวตอกดอกไม้ต่างๆ กระถางดอกไม้และธูปเทียน และโต๊ะที่นั่งประธาน และคณาจารย์ เทียนไขหนักสองบาท หนัก ๑บาท ธูปหอม โต๊ะสำหรับวางพานครู กระถางธูป

การปฏิบัติต่างๆ ทั้งการปฏิบัติทางกาย จิตและทางปัญญาเน้นความนอบน้อมการมีสมาธิคารวะ แสดงความเคารพในระดับต่างๆ ระเบียบปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทยทางกายภาพทางจิต และการทำใจความเข้าใจแรงจูงใจในพิธีกรรมไหว้ครู สร้างความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจของนักเรียนรู้จักการบูรณาการความรู้หลายด้าน ในวิชาศิลปะ การงานพื้นฐาน ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ มีสมาธิมุ่งมั่น มีคุณธรรม สืบสานประเพณีอันดีงามของไทยทำให้ครูซาบซึ้งและมีกำลังใจศิษย์ยอมเป็นผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม คิดดี ทำดี เพื่อความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

หลักธรรมที่แทรกอยู่ส่วนต่าง ๆ ของพิธีกรรมไหว้ครูในขั้นตอนมีหลักไตรสิกขา ภาวนา ๔ มรรคมิ้องค์ ๘ หลักธรรมที่แทรกอยู่ในอุปกรณ์มืองค์ธรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงคุณสมบัติทางด้านจิตใจไม่ว่าจะเป็นเรื่องความกตัญญูต่องานที่ความแน่วแน่ของสมาธิจิตและความรู้ความเข้าใจและความหมายที่ถูกต้องของชีวิต หลักธรรมทั่วไป

๑) ไตรสิกขา^๑ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๒) ภาวนา^๒ คือ กายภาวนา สีสภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา

๓) มรรคมิ้องค์ ๘^๓ คือ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายะมะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ส่วนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยคุณสมบัติของครูอาจารย์ซึ่งเป็นบุพการีบุคคลประกอบด้วย

^๑ อด.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๓๙/๑๒๑

^๒ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑

^๓ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘

๑) พรหมวิหาร ๔^๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
 ๒) สังคหะวัตถุ ๔^๕ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา
 ๓) สปัจริยธรรม ๗^๖ คือ ธัมมัญญตา อตถัญญตา อตตัญญตา มัตตัญญตา
 กาลัญญตา ปริสสัญญตา ปุคคลปโรปรัญญตา

๔) กัลยาณมิตรธรรม ๗^๗ คือ ปิโย นารัก ครู นาคเรพ ภาวนีโย นาคเรญใจ
 วตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล วนกฺโขม อตฺทนตอถอยคํ คมฺภีรญจ กถํ กตฺตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ โร จญฺฐา
 เน นโยชเย ไม่ชักนำไปในอฐาน

๕) ลีลาการสอน หรือ พุทธลีลาในการสอน ๔^๘ คือ แจ่มแจ้ง (สันทสสนา) จูงใจ
 (สมาทปนา) อาจหาญ (สมุตตเตชนา) ร่าเริง (สัมปหังสา)

คุณธรรมฝ่ายศิษย์ประกอบด้วยกตัญญูกตเวทีตาธรรม

๑) คุณธรรมพื้นฐาน ๘^๙ ประการคือ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ
 สะอาด สามัคคี มีน้ำใจ

๒) คุณธรรมเกี่ยวกับทิศทั้ง ๖^{๑๐} คือ ปุริตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา
 ทักขินทิศทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ปจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามเณรภรรยา อุตต-รทิศ ทิศ
 เบื้องซ้ายได้แก่ มิตรสหาย อุปริมทิศ ทิศเบื้องบนได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ เหมภูมิทิศ ทิศเบื้อง
 ล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง

๓) อิทธิบาท ๔^{๑๑} คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

๔) สัมมปธาน ๔^{๑๒} คือ สัมมปธาน สังวรปธาน ปหานปธาน ภาวนาปธาน

๕) อนุรักษนาปธาน คือ สปัจริยสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมา
 นุธัมมปฏิบัติ

๖) ปัญญาวิมุตติธรรม ๔^{๑๓} สปัจริยสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการธัมมา
 นุธัมมปฏิบัติ

^๔ ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕

^๕ ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗; ๒๖๗/๒๔๔

^๖ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔; ๔๓๙/๓๑๒

^๗ อจ.สตตก. (บาลี) ๒๓/๓๔/๓๓

^๘ ที.สี. (บาลี) ๙/๑๙๘/๑๖๑

^๙ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (๒๕๔๓). การปฏิรูปการเรียนรู้ของกระทรวงศึกษาธิการ.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (๒๕๕๐). ๘
 คุณธรรมพื้นฐาน.

^{๑๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖

^{๑๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓

^{๑๒} อจ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๙/๙๖; ๑๔/๒๐; ๑๓/๑๙

^{๑๓} อจ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๒๔๘/๓๓๒

มีทั้งขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมไหว้ครู แบบพุทธศาสนาอย่างเดียว ที่มีขั้นตอน เช่นเดียวกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอื่น ที่นิมนต์พระภิกษุในงานมงคล มีการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดพระพุทธรูป ถวายทานอุทิศส่วนบุญกุศลแล้ว ตามด้วย การไหว้ครูตาม วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป แสดงถึงการยกย่องครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ แสดง ถึงความกตัญญูทักท้วงต่อครูบาอาจารย์ ที่ผู้น้อยยอมแสดงต่อผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณแสดงถึงความ เคารพในทรัพย์สินทางปัญญาแก่ครูผู้สอน ว่าศิษย์ได้รับความรู้ การอบรมสั่งสอน และเป็นคนดีของ สังคมได้ ด้วยเพราะภูมิปัญญาของคุณครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแสดงถึงประเพณีอันดีงามของไทยที่ เป็นเอกลักษณ์ของชาวผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น สืบทอดเป็นประเพณีการไหว้ครูที่งดงาม อุปกรณ์และ สิ่งของที่ต้องใช้ตามขั้นตอน เครื่องใช้สำหรับพิธีสงฆ์มีโต๊ะหมู่บูชา เสื่อยาวสำหรับปูรองอาสนะพระ, อาสนะพระ ๙ ชุดกาน้ำร้อน เขี่ยกน้ำเย็น แก้วพร้อมจานรอง ถ้วยน้ำชา กระโถน กระดาษเช็ดมือ บาตรพร้อมชารองบาตร ปิ่นโต กระถางรูป แจกันดอกไม้ ครอบน้ำมันต์ บรรจุน้ำสะอาด เทียนขี้ผึ้งแท่ง หนัก ๑ บาท ไส้ ๓๒ เส้น เทียนฉนวน พร้อมเชิงเทียน ไม้ขีดไฟสายสัญญาณ ๑ กลุ่ม สำหรับวงรอบฐาน พระประธานและรอบปริณทลพิธี และพานรองสายสัญญาณ อุปกรณ์เฉพาะพิธีไหว้ครูต่างเช่นไหว้ครู นักเรียนนักศึกษา ไหว้ครูสามัญ ประกอบด้วยดอกมะเขือ หญ้าแพรก ดอกเข็ม ข้าวตอกดอกไม้ต่างๆ กระถางดอกไม้และรูปเทียน และโต๊ะที่นั่งประธาน และคณาจารย์ เทียนไขหนักสองบาท หนัก ๑บาท รูปหอม โต๊ะสำหรับวางพานครู กระถางรูป

การปฏิบัติต่างๆ ทั้งการปฏิบัติทางกาย จิตและทางปัญญาเน้นความนอบน้อมการ มีสัมมาคารวะ แสดงความเคารพในระดับต่างๆ ระเบียบปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทยทาง กายภาพทางจิตและการทำความเข้าใจความเข้าใจแรงจูงใจในพิธีกรรมไหว้ครู สร้างความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจ ของนักเรียนรู้จักการบูรณาการความรู้หลายด้าน ในวิชาศิลปะ การงานพื้นฐาน ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการ มีสมาธิมุ่งมั่น มีคุณธรรม สืบสานประเพณีอันดีงามของไทยทำให้ครูซาบซึ้ง และมี กำลังใจ ศิษย์ยอมเป็นผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม คิดดี ทำดี เพื่อความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

หลักธรรมที่แทรกอยู่ส่วนต่าง ๆ ของพิธีกรรมไหว้ครูในขั้นตอนมีหลักไตรสิกขา ภาวนา ๔ มรรคมียงค์ ๘ หลักธรรมที่แทรกอยู่ในอุปกรณ์มียงค์ธรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงคุณสมบัติ ทางด้านจิตใจไม่ว่าจะเป็นเรื่องความกตัญญูทักท้วงที่ความแน่วแน่ของสมาธิจิต และความรู้ความเข้าใจ และความหมายที่ถูกต้องของชีวิต

๕.๑.๒ สรุปหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไหว้ครู

ส่วนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยคุณสมบัติของครูอาจารย์ ซึ่งเป็นบุพการี บุคคลประกอบด้วย พรหมวิหาร ๔ สังคหะวัตถุ ๔ สัมปยุตธรรม ๗ กัลยาณมิตรธรรม ๗ ลีลาการสอน หรือ พุทธลีลาในการสอน หรือ เทศนาวิธี ๔

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยคุณสมบัติของครูอาจารย์ ซึ่งเป็นบุพการีบุคคล ประกอบด้วย

- ๑) พรหมวิหาร ๔^{๑๔} คือ เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา
- ๒) สังคหะวัตถุ ๔^{๑๕} คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา

^{๑๔} ที่.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕

๓) สัปปริสธรรม ๗^{๑๖} คือ ธัมมัญญตา อัถถัญญตา อัถตัญญตา มัตตัญญตา กาลัญญตา ปริสสัญญตา ปุคคลปโรปรัญญตา

๔) กัลยาณมิตรธรรม ๗^{๑๗} คือ ปิโย นารัก ครู นาคเรพ ภาวนีโย นาคเรญใจ วตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล วนกฺขโม อตฺทนตอถ้อยคำ คมภีรณฺจ กถํ กตฺตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ โร จฏฐาเน นโยชเย ไม่ชักนำไปในอฐาน

๕) ลีลาการสอน^{๑๘} หรือ พุทธลีลาในการสอน ๔ คือ แจ่มแจ้ง (สันทัสสนา) จูงใจ (สมาทปนา) อาจหาญ (สมุตตเตชนา) ร่าเริง (สัมปหังสา)

คุณธรรมฝ่ายศิษย์ประกอบด้วยกตัญญูกตเวทีตาธรรม คุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ คุณธรรมเกี่ยวกับทิศทั้ง ๖ อิทธิบาท ๔ สัมมปธาน ๔ ปัญญาวัตรธรรม ๔

คุณธรรมฝ่ายศิษย์ประกอบด้วยกตัญญูกตเวทีตาธรรม

๑) คุณธรรมพื้นฐาน ๘^{๑๙} ประการคือ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี มีน้ำใจ

๒) คุณธรรมเกี่ยวกับทิศทั้ง ๖^{๒๐} คือ ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา ทักขิณทิศทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ปจฺจิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามเณรภรรยา อุตฺต-รทิศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ เหนือภูมิทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง

๓) อิทธิบาท ๔^{๒๑} คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

๔) สัมมปธาน ๔^{๒๒} คือ สัมมปธาน สังวรปธาน ปหานปธาน ภาวนาปธาน

๕) อนุรักษนาปธาน คือ สัปปริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมา

นุธัมมปฏิบัติ

๖) ปัญญาวัตรธรรม ๔^{๒๓} สัปปริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมา

นุธัมมปฏิบัติ

ส่วนหลักธรรมทั่วไปมีไตรสิกขา ภาวนา ๔ มรรคมีองค์ ๘

หลักธรรมทั่วไป

๑) ไตรสิกขา^{๒๔} คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

^{๑๕} ที่.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗; ๒๖๗/๒๔๔

^{๑๖} ที่.ปา. ๑๑/๓๓๑/๒๖๔; ๔๓๘/๓๑๒

^{๑๗} อจ.สตฺตก. ๒๓/๓๔/๓๓

^{๑๘} ที่.สี. ๙/๑๔๘/๑๖๑

^{๑๙} อ้างแล้ว

^{๒๐} ที่.ปา. ๑๑/๑๔๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖

^{๒๑} ที่.ปา. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓

^{๒๒} อจ.จตุก. ๒๑/๖๙/๙๖; ๑๔/๒๐; ๑๓/๑๙

^{๒๓} อจ.จตุก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒

^{๒๔} อจ.ปัญจก. ๒๒/๗๙/๑๒๑

๒) ภาวนา ๔^{๒๕} คือ กายภาวนา สีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา

๓) มรรคมีองค์ ๘^{๒๖} คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายะมะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

๕.๑.๓ สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึก

วัตถุประสงค์ของการไหว้ครู

ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคน ต่างก็กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการไหว้ครู ตรงกัน คือเพื่อให้ศิษย์ได้แสดงถึงความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณที่ได้ประสาทความรู้ ด้วย ความกรุณาเมตตาต่อศิษย์ เป็นการแสดงถึงคุณค่าของครูอันสูงส่งที่ชี้นำแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง นอกจากนี้ วัตถุประสงค์หลักดังกล่าว ก็ยังมีจุดมุ่งหมายอื่นๆ เช่นเป็นการช่วยเพิ่มพูน บารมีให้แก่ครูบาอาจารย์ เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีการไหว้ครูของไทย ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ศิษย์ได้แสดงมุทิตาสักการะ ครูบาอาจารย์ของตัวเอง

ขั้นตอนการไหว้ครู

โดยทั่วไปจะมีขั้นตอน ผสมผสานระหว่างขั้นตอนตามหลักพุทธศาสนา และหลักพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ โดยพิธีกรรมที่บูรณาการทางพุทธศาสนาก็จะสอดคล้องกับหลักพัฒนาตามหลักไตรสิกขา โดยเริ่มตั้งแต่การเตรียมความพร้อมทั้งด้านอามิสบูชาและการบูชาด้วยความศรัทธา หรือให้จิตใจมีความปกติ นำไปสู่การส่งเสริมการปฏิบัติ และพิธีกรรมที่ทำให้เกิดพลังจิตใจ ส่งเสริมสมาธิจิต ตลอดจนการส่งเสริมปัญญาความเข้าใจ หรือนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดทางปัญญา ส่วนขั้นตอนที่บูรณาการจากศาสนาพราหมณ์ เน้นพิธี ที่เกี่ยวข้องกับระเบียบ และพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการเช่นไหว้ ซึ่งเน้นการบูชา อามิสบูชา และวัตถุต่าง ตามความเชื่อของประเภทการไหว้ครูต่างๆ

อุปกรณ์เครื่องบูชา

อุปกรณ์เครื่องบูชาต่างๆ มีทั้งส่วนที่สืบทอดจากประเพณีและอารยธรรมไทยจากพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ โดยอุปกรณ์เครื่องบูชา และเครื่องเช่นต่างๆ มีการระบุประเภท จำนวน และขั้นตอนการใช้อุปกรณ์เครื่องบูชา โดยเครื่องบูชาต่างๆ จะมีเป้าหมายหลักเพื่อสื่อถึงคุณธรรมของครูผู้มีพระคุณ สื่อถึงคุณสมบัติของศิษย์ หรือแม้แต่สื่อถึงกระบวนการในการพัฒนาที่ครูกับศิษย์ เป็นตัวแปร ส่งเสริมกันและกัน แม้การกำหนดอุปกรณ์จะมีการระบุที่ชัดเจน แต่ก็ไม่มีการกำหนดอย่างตายตัว แต่สามารถปรับเปลี่ยนไปตามกาลเทศะ ประเภทของการไหว้ครู และวัตถุประสงค์

ระเบียบและพิธีกรรม

โดยพื้นฐานการไหว้ครู จะมีระเบียบพิธีกรรม ที่สนับสนุนวิธีการดำเนินชีวิตตามขั้นตอนของไตรสิกขา โดยมีรายละเอียดการนำทางสู่กระบวนการมรรค ๘ ให้ครูมีส่วนในฐานะ กัลยาณมิตร ส่งเสริมการมีสัมมาทิฐิของศิษย์ให้เกิดศรัทธา เพื่อเข้าสู่การกระบวนการฝึกตนและมีพฤติกรรม ส่วนตัวตนและพฤติกรรมการอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กับโลกทางวัตถุ และต่อบุคคลแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสม (ศีล) เพื่อน้อมจิตสู่การพัฒนาพลังจิตสมาธิ ความปิติปราโมทย์ สุขสงบทางอารมณ์ (สมาธิ)

^{๒๕} ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑

^{๒๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๔๙/๓๔๘

เพื่อนำสู่การเรียนรู้เข้าใจโลก และชีวิตตามความเป็นจริง (ปัญญา) สอนวิธีปฏิบัติอื่นก็ส่งเสริมวิถีชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ดังนี้โดยกระบวนการระเบียบพิธีกรรมดำเนินไปตามหลักภาวนา ๔ คือ กายภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา

หลักธรรมที่ปรากฏในขั้นตอนอุปการณ และการปฏิบัติด้านต่างๆ

หลักธรรมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมการไหว้ครู ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มี ๓ ส่วน คือ หลักธรรมทั่วไป ที่เป็นกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ภาวนา ๔ และมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาตามวิถีพุทธ ส่วนที่ ๒ หลักการปฏิบัติ ยังแฝงถึงคุณค่าของครู ในแง่ของคุณธรรมขั้นสูง ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติทางจิต และปัญญา ตามลักษณะพระพุทธรูปผู้เป็นบรมครูของชาวพุทธ คือ พระมหากุรุณา พระปัญญาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ กล่าวถึงคุณสมบัติของครูที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นพรหมวิหาร ๔ สังคหะวัตถุ ๔ กัลยาณมิตรธรรม ๗ และสัปปุริสธรรม ๗ เป็นต้น และที่สำคัญ ในส่วนของศิษย์ ก็สื่อถึงหลักภาวนา ๔ อธิบาป ๔

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ การไหว้ครูของไทย มีเพื่อวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) แสดงถึงการยกย่องครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ในวิถีชีวิตของคนไทยถือว่าครูเป็นเสมือนแม่คนที่ ๒ ของศิษย์ ให้ความคิดชี้ทางสว่างให้กับชีวิต และนอกจากนี้ครูยังเป็นผู้ให้วิชาความรู้ จึงได้กระทำพิธีแสดงถึงการยกย่องผู้มีพระคุณ ๒) แสดงถึงความกตัญญูตเวทีต่อครูบาอาจารย์ การแสดงถึงความกตัญญูตเวทีตาคูณ ถือเป็นคุณธรรมขั้นสูง ที่ผู้น้อยยอมแสดงต่อผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณ และความกตัญญูที่มีต่อบุคคลนี้จะทำให้บุคคลนั้นประสบแต่ความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต ด้วยเพราะคุณธรรมขั้นสูง ข้อนี้นั่นเอง ๓) เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศล ด้วยการถวายเครื่องสักการะ พลัสกรรมแก่ปรมาจารย์ทั้งหลายทั้งปวง ที่มาประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ศิษย์ ๔) แสดงถึงประเพณีอันดีงามของไทย ซึ่งการไหว้ครูนี้ถือเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทย ยาก ที่จะมีชาติอื่นเสมอเหมือน เพราะครูไทยสอนศิษย์ด้วยความรักทุ่มเท ด้วยหัวใจของความเป็นครู มิใช่เพื่ออามิสสินจ้างจึงทำให้ศิษย์ และครูมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น สืบทอดเป็นประเพณีการไหว้ครูที่งดงาม ๕) เพื่อเป็นสิ่งเตือนสติให้ศิษย์ระลึกถึงครู อันเป็นเครื่องเตือนใจ ที่จะประพฤติแต่ในสิ่งที่ดีงาม อยู่ในศีลธรรมจรรยา ตั้งตนอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ วัตถุประสงค์ของการไหว้ครู ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคน ต่างก็กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการไหว้ครู ตรงกัน คือเพื่อให้ศิษย์ได้แสดงถึงความกตัญญูตเวทีต่อครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณ ที่ได้ประสาทความรู้ ด้วย ความกรุณาเมตตาต่อศิษย์ เป็นการแสดงถึงคุณค่าของครูอันสูงส่งที่ชี้นำแนวทางในการดำเนินชีวิต ที่ถูกต้อง นอกจากวัตถุประสงค์หลักดังกล่าว ก็ยังมีจุดมุ่งหมายอื่นๆ เช่นเป็นการช่วยเพิ่มพูน บารมีให้แก่ครูบาอาจารย์ เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีการไหว้ครูของไทย ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ศิษย์ได้แสดงมุทิตา สักการะ ครูบาอาจารย์ของตัวเอง สอดคล้องกับอาจารย์บุญมี สังฆรักษ์ ยติโก^{๒๗} อาจารย์ธงชัย จันทรหิรัญ^{๒๘} พ่อครูพราหมณ์^{๒๙} ป.เลี่ยมเพ็ชรรัตน์ ผอ.อจรร

^{๒๗} สัมภาษณ์พระอาจารย์บุญมี สังฆรักษ์ ยติโก สำนักพุทธโรภาวนา บางบัวทอง ๓ มีนาคม ๕๘

^{๒๘} สัมภาษณ์ อาจารย์ธงชัย จันทรหิรัญ ๗ มีนาคม ๒๕๕๘

^{๒๙} สัมภาษณ์ พ่อครูพราหมณ์ ป.เลี่ยมเพ็ชรรัตน์ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

พรหมสูตร^{๓๐} โหราจารย์ เรือเอกจิรศิษฐ์^{๓๑} แสงวิสัย ครูวีระชัย มีบ่อทรัพย์^{๓๒} ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง^{๓๓} รศ.ดร.สุนีย์ สิ้นธุเดชะ^{๓๔}

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครูแบบพุทธศาสนาอย่างเดียว ที่มีขั้นตอนเช่นเดียวกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอื่นที่นิมนต์พระภิกษุในงานมงคล มีการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดพระพุทธรูป ถวายทานอุทิศส่วนบุญกุศลแล้วตามด้วย การไหว้ครูตามวัตถุประสงค์ ที่แตกต่างกันออกไป แสดงถึงการยกย่องครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ แสดงถึงความกตัญญูทวนเวทต่อครูบาอาจารย์ ที่ผู้น้อยยอมแสดงต่อผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณแสดงถึงความเคารพในทรัพย์สินทางปัญญาแก่ครูผู้สอน ว่าศิษย์ได้รับความรู้ การอบรมสั่งสอน และเป็นคนดีของสังคมได้ ด้วยเพราะภูมิปัญญาของคุณครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแสดงถึงประเพณีอันดีงามของไทย ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น สืบทอดเป็นประเพณีการไหว้ครู ทั้งดงามอุปกรณ์ และสิ่งของ ที่ต้องใช้ตามขั้นตอนเครื่องใช้สำหรับพิธีสงฆ์มีโต๊ะหมู่บูชา เสื่อยาวสำหรับปูรองอาสนะพระ, อาสนะพระ ๙ ชุดกาน้ำร้อนเหยือกน้ำเย็น แก้วพร้อมจานรอง ถ้วยน้ำชา กระโถน กระดาษเช็ดมือบาตรพร้อมฆ้องบาตร ปิ่นโต กระถางธูป แจกันดอกไม้ ครอบน้ำมันต์ บรรจุน้ำสะอาด เทียนขี้ผึ้งแท่งหนัก ๑ บาท ไส้ ๓๒ เส้น เทียนฉนวน พร้อมเชิงเทียน ไม้ขีดไฟสายสัญญาณ ๑ กลุ่ม สำหรับวงรอบฐานพระประธานและรอบบริวารพธิ และพานรองสายสัญญาณ อุปกรณ์เฉพาะพิธีไหว้ครูต่างเช่นไหว้ครูนักเรียนนักศึกษา ไหว้ครูสามัญประกอบด้วยดอกมะเขือ กล้วยาพรก ดอกเข็ม ข้าวตอกดอกไม้ต่างๆ กระถางดอกไม้และธูปเทียน และโต๊ะที่นั่งประธาน และคณาจารย์ เทียนไขหนักสองบาท หนัก ๑ บาท รูปหอม โต๊ะสำหรับวางพานครู กระถางธูป โดยทั่วไปจะมีขั้นตอน ผสมผสานระหว่างขั้นตอนตามหลักพุทธศาสนา และหลักพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์โดยผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นฝ่ายพระภิกษุหรือนักวิชาการมีจะเน้นขั้นตอนพิธีกรรมแบบพุทธ และแบบประเพณีไทยเช่น ส่วนโหราพราหมณ์มักจะเน้นตามหลักพราหมณ์ฮินดูจะละเอียดกว่าสอดคล้องกับท่านพระครูพ่อครูพราหมณ์ ป.เลี่ยมเพ็ชรรัตน์ คุณอัจฉรา พรหมสูตร โหราจารย์ เรือเอกจิรศิษฐ์ แสงวิสัย ครูวีระชัย มีบ่อทรัพย์ ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง

อุปกรณ์เครื่องบูชาต่างๆ มีทั้งส่วนที่สืบทอดจากประเพณี และอารยธรรมไทยจากพระพุทธศาสนาเช่น ดอกไม้ธูปเทียน โต๊ะหมู่บูชา แจกัน เชิงเทียน บาตรน้ำมันต์ สอดคล้องกับพระอาจารย์บุญมี รศ.ดร.สุนีย์ สิ้นธุเดชะ ครูวีระชัย ครูไพฑูรย์ อาจารย์ธงชัย เรือเอกจิรศิษฐ์ และศาสนาพราหมณ์ โดยอุปกรณ์เครื่องบูชา และเครื่องเช่นต่างๆ เช่นหมู เป็ด ไก่ กุ้งปูปลา ผลไม้ บายศรี ฉัตร ซึ่งสอดคล้องกับพระครูพราหมณ์ ป.เลี่ยมเพ็ชรรัตน์ ผอ.อัจฉรา พรหมสูตร โหราจารย์ เรือเอกจิรศิษฐ์ แสงวิสัย ครูวีระชัย มีบ่อทรัพย์ ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง และอาจารย์ธงชัย

การปฏิบัติทางกาย จิต และทางปัญญาเน้นความนอบน้อมการมีสัมมาคารวะ แสดงความเคารพในระดับต่างๆ ระเบียบปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทยทางกายภาพทางจิต และ

^{๓๐} สัมภาษณ์ ผอ.อัจฉรา พรหมสูตร ๒๓ กุมภาพันธ์ ๕๕

^{๓๑} สัมภาษณ์โหราจารย์ เรือเอกจิรศิษฐ์ แสงวิสัย ๒๔ กุมภาพันธ์ ๕๕

^{๓๒} สัมภาษณ์ครูวีระชัย มีบ่อทรัพย์ ๓ มีนาคม ๕๕

^{๓๓} สัมภาษณ์ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง ๒๓ กุมภาพันธ์ ๕๕

^{๓๔} สัมภาษณ์รศ.ดร.สุนีย์ สิ้นธุเดชะ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๕๕

การทำใจความเข้าใจแรงจูงใจในพิธีกรรมไหว้ครู สร้างความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจของนักเรียนรู้จัก การบูรณาการ ความรู้หลายด้าน ในวิชาศิลปะ การงานพื้นฐาน ความคิดสร้างสรรค์ และจิตนาการ มีสมาธิมุ่งมั่น มีคุณธรรม สืบสานประเพณีอันดีงามของไทยทำให้ครูซาบซึ้ง และมีกำลังใจ ศิษย์ยอมเป็นผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม คิดดี ทำดี เพื่อความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

หลักธรรมที่แทรกอยู่ส่วนต่าง ๆ ของพิธีกรรมไหว้ครูในขั้นตอนมีหลักไตรสิกขา ภาวนา ๔ มรรคมืองค์ ๘ หลักธรรมที่แทรกอยู่ในอุปกรณ์มืองค์ธรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงคุณสมบัติทางด้านจิตใจไม่ว่าจะเป็นเรื่องความกตัญญูกตเวทิตาความแน่วแน่วของสมาธิจิตและความรู้ความเข้าใจและความหมายที่ถูกต้องของชีวิต หลักธรรมทั่วไปที่ปรากฏในขั้นตอน ๑) ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ๒) ภาวนา ๔ คือ กายภาวนา สีสภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา ๓) มรรคมืองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาเยมะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

ส่วนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยคุณสมบัติของครูอาจารย์ซึ่งเป็นบุพการี บุคคลประกอบด้วย ๑) พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ๒) สังคหะวัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา ๓) สัปปริสธรรม ๗ คือ ธัมมัญญตา อตถัญญตา อตตัญญตา มัตตัญญตา กาลัญญตา ปริสสัญญตา ปุคคลปโรปรัญญตา ๔) กัลยาณมิตรธรรม ๗ คือ ปิโย น่ารัก ครุ น่าเคารพ ภาวนียो น่าเจริญใจ วตตา รู้จักพูดให้ได้ผล วณฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ คม ภีรณฺจ กถิตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ โร จมฺฐาเน นโยชเย ไม่ชักนำในอสุภาน ๕) สติภาวนา หรือ พุทธลีลาในการสอน ๔ คือ แจ่มแจ้ง (สันตัสสนา) จุงใจ (สมาทปนา) อาจ หาญ (สมุตตเตชนา) ร่าเริง (สัมปหังสา) คุณธรรมฝ่ายศิษย์ประกอบด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม ๑) คุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการคือ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี มีน้ำใจ ๒) คุณธรรมเกี่ยวกับ ทิศทั้ง ๖ คือ ปุริตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา ทักขินทิศทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามีภรรยา อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย อุปริมทิศ ทิศ เบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ เหมภูมิทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง ๓) อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ๔) สัมมปธาน ๔ คือ สัมมปธาน สงวรปธาน ปหานปธาน ภาวนาปธาน อนุรักขนาปธาน ๔ คือ สัปปริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิบัติ ๕) ปัญญาวิมุตติธรรม ๔ สัปปริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิบัติ เช่นพระอาจารย์บุญมีกล่าวว่า^{๓๕} บายศรี ๓ ชั้น บายศรี ๕ ชั้น ชั้น ๕ บายศรี ๗ ชั้น โภชนงค์ ๗ รูป ๓ ดอก พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ปัญญาธิคุณ บริสุทธิคุณ มหากรุณาธิคุณ ไตรลักษณ์ ค่าครู ๖ บาท อายุตนภายใน ๖ หรืออายุตนภายนอก ๖ ค่าครู เปรียบเทียบกับพุทธคุณ ๕๖ ธรรมคุณ ๓๘ สังฆคุณ ๑๔ เทวดานุสติ บุคคลที่จะชักจูงเราไปจากหัวข้อหลักธรรมต้องมีหัวข้อเทวดานุสติ รศ.ดร.สุนีย์ สิ้นธุ เดชะ กล่าวว่า^{๓๖} มีข้าวตอก ดอกมะเขือ ดอกเข็ม และหญ้าแพรก เครื่องไหว้ของการไหว้ครู ทำไมถึงเป็นหญ้าแพรกแทนหนอแดกกอ หญ้าแพรก เป็นสัญลักษณ์แทนความอดทนมีขันติ และความ เจริญงอกงามอย่างรวดเร็ว เพราะแม้ต้องอยู่ในพื้นที่แห้งแล้ง หรือโดยเหยียบย่ำ แต่หญ้าแพรกก็จะไม่ตาย ทำไมดอกมะเขือมันสามารถผลิดอกได้มากมาย ดอกมะเขือเป็น สัญลักษณ์แทนความสะอาด

^{๓๕} สัมภาษณ์ อาจารย์บุญมี ๓ มีนาคม ๕๘

^{๓๖} อ้างแล้ว

บริสุทธิ์ของจิตใจเหมือนบุคคล ที่ขาดความอ่อนน้อมถ่อมตน ทำให้เอาดอกเข็ม ให้สติปัญญาดังดอกเข็ม และพระอาจารย์ธชชัย กล่าวว่า^{๓๗} เป็ดมะพร้าวต้องเฉาะ ๓ ก็คือทุกขัง อนิจจัง อนัตตา เราจะผูกบายศรี นะผูกโมมัตพุทธรัตนาตั้งยะกรังคะเรมิ ก็คือเอาพระพุทธรูปเจ้าทั้งห้าพระองค์ ในบายศรี ๓ ด้านก็คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรื่องบายศรี เป็นหลักธรรมะอย่างเช่น บายศรีปากชามเขาจะมีแม่บายศรี ๕ ลูกซึ่งหมายถึงพระพุทธรูปเจ้าทั้ง ๕ พระองค์คือโกนาคมนะโน นะภูกัสนโท กัสสะโป สัมมะโคมตมและศรีอริยเมตตรัย ๕ รูปต้องวางอย่างนี้คือการเฉาะลูกมะพร้าวเขาจะวางลูกมะพร้าวอย่างนี้แล้ว เขาต้องเฉาะ ๓ แฉกคือทุกขัง อนิจจัง อนัตตา ก็คือ มะอะอุ เป็นพระไตรลักษณ์ แล้วอย่างศาลเทพ ศาลเพียงตา บายศรีเทพเขาจะมี ๙ ซึ่ง ๙ นั้นหมายถึงนวโลกุตตรธรรม ก็คือมีเทวดาทั้ง ๙ คุ้มครอง บายศรี ๑๖ ก็คือบายศรีพรหมหมายถึงพรหมทั้ง ๑๖ ชั้นนี้คือเป็นธรรมหรือไม่แล้วยังมีรูปกรวยทรงเจดีย์ ข้างบนมีไข่มุกหมายถึงโลกทั้ง ๑๐ กรวยหมายถึงกุศเจดีย์ หมายถึงศาสนานี้คือธรรมะจริง ๆ ถ้าออกเป็นปัญหาธรรมพวกเรียนธรรมใหม่ก็ยังได้ หลัก ๕ คืออย่างนี้คนที่เรียนใหม่ ๆ หรือจะไหว้ครูใหม่ ๆ ก็ใช้หลัก ๕ ไปก่อน หลัก ๕ หมายถึงครู หลัก ๗ หมายถึงปัญานาค หลัก ๙ คือพระนวลโลกุตตรธรรม หลัก ๑๖ คือเทพเทวาลหลักนี้หมายถึงการบูชาครูบูชาเทพ ๓๒ หมายถึงร่างกาย หลัก ๕ หมายถึงนะโมพุทธานะ หลัก ๗ หมายถึง สังฆา ปุ กะ ยะ ปะ หลัก ๙^{๓๘} คือ อะสังวิสุโลปุสะพุคะ นอกจากบายศรี นี้ สมัยก่อนศาลเพียงตาศาลเพียงตาก็ ๓ ชั้นคือ มะ อะ อุ คือทุกขัง อนิจจัง อนัตตา มีทั้งขั้นตอนการประกอบพิธีกรไหว้ครูแบบพุทธศาสนาอย่างเดียวกับที่มีขั้นตอนเช่นเดียวกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอื่น ที่นิมนต์พระภิกษุในงานมงคล มีการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดพระพุทธรูป ถวายทานอุทิศส่วนบุญกุศลแล้วตามด้วย การไหว้ครูตามวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป แสดงถึงการยกย่องครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ แสดงถึงความกตัญญูทวดเทวดาครูบาอาจารย์ที่ผู้เรียนยอมแสดงต่อผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณแสดงถึงความเคารพใน ทรัพย์สินทางปัญญาแก่ครูผู้สอน ว่าศิษย์ได้รับความรู้ การอบรมสั่งสอน และเป็นคนดีของสังคมได้ ด้วยเพราะภูมิปัญญาของคุณครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแสดงถึงประเพณีอันดีงามของไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น สืบทอดเป็นประเพณีการไหว้ครูทั้งดงาม อุปกรณ์และสิ่งของที่ต้องใช้ตามขั้นตอนเครื่องใช้สำหรับพิธีสงฆ์มีโต๊ะหมู่บูชา เสื่อยาวสำหรับปูรองอาสนะพระ,อาสนะพระ ๙ ชุดกาน้ำร้อน เหยือกน้ำเย็น แก้วพร้อมจานรอง ถ้วยน้ำชา กระโถน กระดาษเช็ดมือบาตรพร้อมฆ้องบาตร ปิ่นโต กระถางรูป แจกันดอกไม้ ครอบน้ำมันต์ บรรจุน้ำสะอาด เทียนขี้ผึ้งแท่นัก ๑ บาท ไล่ ๓๒ เส้น เทียนฉนวนพร้อมเชิงเทียน ไม้ขีดไฟสายสิญจน์ ๑ กลุ่ม สำหรับวางรอบฐานพระประธานและรอบปริณทลพิธี และพานรองสายสิญจน์ อุปกรณ์เฉพาะพิธีไหว้ครูต่างเช่นไหว้ครูนักเรียนนักศึกษา ไหว้ครูสามัญประกอบด้วยดอกมะเขือ หล้าแพรก ดอกเข็ม ข้าวตอกดอกไม้ต่างๆ กระถางดอกไม้และรูปเทียนและโต๊ะที่นั่งประธาน และคณาจารย์ เทียนไขหนักสองบาท หนัก ๑บาท รูปหอม โต๊ะสำหรับวางพานครู กระถางรูป

การปฏิบัติต่างๆ ทั้งการปฏิบัติทางกาย จิตและทางปัญญาเน้นความนอบน้อมการมีสัมมาคารวะ แสดงความเคารพในระดับต่างๆ ระเบียบปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทยทางกายภาพ

^{๓๗} อ้างแล้ว

^{๓๘} สัมภาษณ์อาจารย์ธชชัย จันทศิริ ๗ มีนาคม ๕๘

ทางจิต และการทำใจความเข้าใจแรงจูงใจในพิธีกรรมไหว้ครู สร้างความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจของนักเรียนรู้จักการบูรณาการความรู้หลายด้าน ในวิชาศิลปะ การงานพื้นฐาน ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ มีสมาธิมุ่งมั่น มีคุณธรรม สืบสานประเพณีอันดีงามของไทยทำให้ครูซาบซึ้งและมีกำลังใจ ศิษย์ย่อมเป็นผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม คิดดี ทำดี เพื่อความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

หลักธรรมที่แทรกอยู่ส่วนต่าง ๆ ของพิธีกรรมไหว้ครูในขั้นตอนมีหลักไตรสิกขา ภาวนา ๔ มรรคมืองค์ ๘ หลักธรรมที่แทรกอยู่ในอุปกรณ์มืองค์ธรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงคุณสมบัติทางด้านจิตใจไม่ว่าจะเป็นเรื่องความกตัญญูทศเวทที่ความแน่วแน่ของสมาธิจิต และความรู้ความเข้าใจและความหมายที่ถูกต้องของชีวิต

๕.๒.๒ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไหว้ครู

ส่วนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยคุณสมบัติของครูอาจารย์ซึ่งเป็นบุพการี บุคคลประกอบด้วย พรหมวิหาร ๔ สังคหะวัตถุ ๔ สัปปริยธรรม ๗ กัลยาณมิตรธรรม ๗ ลีลาการสอน หรือ พุทธลีลาในการสอน หรือ เทศนาวิธี ๔ คุณธรรมฝ่ายศิษย์ประกอบด้วยกตัญญู ทศเวทที่ตาธรรม คุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ คุณธรรมเกี่ยวกับทิศทั้ง ๖ อิทธิบาท ๔ สัมมปธาน ๔ ปัญญาวิมุตติธรรม ๔ ส่วนหลักธรรมทั่วไปมีไตรสิกขา ภาวนา ๔ มรรคมืองค์ ๘

๕.๒.๓ ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคน ต่างก็กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการไหว้ครู ตรงกัน คือเพื่อให้ศิษย์ได้แสดงถึงความกตัญญูทศเวทที่ต่อครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณที่ได้ประสาทความรู้ ด้วย ความกรุณาเมตตา ต่อสิทธิ์ เป็นการแสดงถึงคุณค่าของครูอันสูงส่งที่ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง นอกจาก วัตถุประสงค์หลักดังกล่าว ก็ยังมีจุดมุ่งหมายอื่นๆ เช่นเป็นการช่วยเพิ่มพูน บารมีให้แก่ครูบาอาจารย์ เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีการไหว้ครูของไทย ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ศิษย์ได้แสดงมุทิตา สักการะ ครูบาอาจารย์ของตัวเอง

โดยทั่วไปจะมีขั้นตอน ผสมผสานระหว่างขั้นตอนตามหลักพุทธศาสนาและหลักพิธีกรรม ในศาสนาพราหมณ์ โดยพิธีกรรมที่บูรณาการทางพุทธศาสนาก็จะสอดคล้องกับหลักพัฒนาตามหลัก ไตรสิกขา โดยเริ่มตั้งแต่การเตรียมความพร้อมทั้งด้านอามิสบูชาและการบูชาด้วยความศรัทธา หรือให้จิตใจมีความปกติ นำไปสู่การส่งเสริมการปฏิบัติและพิธีกรรมที่ทำให้เกิดพลังจิตใจ ส่งเสริม สมาธิจิต ตลอดจนการส่งเสริมปัญญาความเข้าใจ หรือนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดทางปัญญา ส่วนขั้นตอน ที่บูรณาการจากศาสนาพราหมณ์ เน้นพิธีที่เกี่ยวข้องกับระเบียบและพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการเซ่น ไหว้ ซึ่งเน้นการบูชา อามิสบูชา และวัตถุต่าง ตามความเชื่อของประเภทการไหว้ครูต่างๆ

อุปกรณ์เครื่องบูชาต่างๆ มีทั้งส่วนที่สืบทอดจากประเพณีและอารยธรรมไทยจาก พระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ โดยอุปกรณ์เครื่องบูชาและเครื่องเซ่นต่างๆ มีการระบุประเภท จำนวน และขั้นตอนการใช้อุปกรณ์เครื่องบูชา โดยเครื่องบูชาต่างๆ จะมีเป้าหมายหลักเพื่อสื่อถึง คุณธรรมของครูผู้มีพระคุณ สื่อถึงคุณสมบัติของศิษย์ หรือแม้แต่สื่อถึงกระบวนการในการพัฒนา ที่ครู กับศิษย์ เป็นตัวแปร ส่งเสริมกันและกัน แม้การกำหนดอุปกรณ์จะมีการระบุที่ชัดเจน แต่ก็ไม่มี การกำหนดอย่างตายตัว แต่สามารถปรับเปลี่ยนไปตามกาลเทศะ ประเภทของการไหว้ครู และ วัตถุประสงค์

ระเบียบพิธีกรรมที่สนับสนุนวิธีการดำเนินชีวิตตามขั้นตอนของไตรสิกขา โดยมีรายละเอียดการนำทางสู่กระบวนการมรรค ๘ ให้ครุมีส่วนในฐานะ กัลยาณมิตร ส่งเสริมการมีสัมมาทิฐิ ของศิษย์ให้เกิดศรัทธา เพื่อเข้าสู่การกระบวนการฝึกตนและมีพฤติกรรม ส่วนตัวตนและพฤติกรรมอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กับโลกทางวัตถุและต่อบุคคลแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสม (ศีล) เพื่อน้อมจิตสู่การพัฒนาพลังจิตสมาธิ ความปิติปราโมทย์ สุขสงบทางอารมณ์ (สมาธิ) เพื่อนำสู่การเรียนรู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง (ปัญญา) สอนวิธีปฏิบัติอื่นที่ส่งเสริมวิถีชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนั้นโดยกระบวนการระเบียบพิธีกรรมดำเนินไปตามหลักภาวนา ๔ คือ กายภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา

หลักธรรมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมการไหว้ครู ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มี ๓ ส่วน คือ หลักธรรมทั่วไป ที่เป็นกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ภาวนา ๔ และมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาตามวิถีพุทธ ส่วนที่ ๒ หลักการปฏิบัติ ยังแฝงถึงคุณค่าของครู ในแง่ของคุณธรรมขั้นสูง ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติทางจิตและปัญญา ตามลักษณะพระพุทธรูปคุณผู้เป็นบรมครูของชาวพุทธ คือ พระมหากุรุณา พระปัญญาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ กล่าวถึงคุณสมบัติของครูที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นพรหมวิหาร ๔ สังคหะวัตถุ ๔ กัลยาณมิตรธรรม ๗ และสัปปุริสธรรม ๗ เป็นต้น และที่สำคัญ ในส่วนของศิษย์ ก็สื่อถึงหลักภาวนา ๔ อธิบาป ๔

๕.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัย

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลไปใช้วิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้ง ๒ ส่วน คือ ข้อมูลจากเอกสารพิธีกรรมการไหว้ครูภาคกลาง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ล้วนแต่แสดงถึงวัตถุประสงค์ อุปกรณ์ ที่ใช้ประกอบพิธี ระเบียบพิธีกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านกายภาพ ด้านจิตใจ และความเข้าใจ สอดคล้องกับพิธีแห่งไตรสิกขา แม้รูปแบบของพิธีกรรม อุปกรณ์เครื่องเช่นไหว้ จะแตกต่างกัน แต่ล้วนก็มีวัตถุประสงค์เดียวกัน ที่ส่งเสริม การส่งเสริมคุณค่าของคุณครู ทำให้เกิดศรัทธา เพื่อนพศิษย์ดำเนินไปตามกระบวนการธรรม การส่งเสริม และพัฒนาสติปัญญาและการเข้าถึงสัจจะ ดังนั้น ผู้จัดพิธีกรรมควรยึดมั่นในเป้าหมายที่สำคัญดังกล่าวมากยิ่งขึ้น ขึ้น เพื่อไม่ให้ทำให้พิธีกรรม ที่มีการประยุกต์ พัฒนาแพร่หลายกว้างขวาง กลับเลอะเลือนไปจากวิถีกรรมที่แฝง และเป็นกุศโลบายในการประยุกต์แก่นธรรมในพระพุทธศาสนา นอกจากความเข้าใจของผู้ประกอบพิธีกรรมแล้ว ศิษย์หรือนักเรียนต้องมีโอกาส และใช้โอกาสในการเข้าใจความหมายแท้ๆ ของการไหว้ครู โดยยังคงใช้ใช้ความสำคัญทั้งระเบียบวิธีปฏิบัติ ที่เหมาะสมปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อที่กิจกรรมการไหว้ครูจะได้นำไปสู่กระบวนการที่เป็นวิถีแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาต่อไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยพิธีกรรมการไหว้ครูในภูมิภาคอื่นๆ ของไทยรวมทั้งศึกษารูปแบบการไหว้ครูข้ามวัฒนธรรม เพื่อนำผลการวิจัยมาบูรณาการพิธีการไหว้ครู ให้มีประสิทธิภาพ ตามวัตถุประสงค์ที่สำคัญ

๒) ควรมีการศึกษาเชิงสำรวจความหมาย ความเข้าใจ ทั้งในส่วนของผู้เป็นครู ศิษย์อย่างกว้างขวาง เพื่อทราบทัศนคติ แรงจูงใจ และภูมิปัญญา จิตวิทยาการเข้าร่วม และมีส่วนในการให้ครู

๓) ควรศึกษาหลักการ หลักการปฏิบัติที่สอดคล้องกับกระบวนการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการให้ครูรูปแบบต่างๆ

๔) กลุ่มตัวอย่างทั้งในส่วนของสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึกหรือกระบวนการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ควรมีความหลากหลาย เพื่อจะได้ประมวลความรู้ และวิธีประยุกต์ที่มีคุณค่าสืบสานต่อไป